

دانشگاه شیراز

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته فرهنگ و زبان های باستانی

سیستم مدیریتی و امور اداری هخامنشی بر

اساس الواح تخت جمشید و اسناد تاریخی

به وسیله ی:

ابوالحسن نجف زاده

استاد راهنما:

دکتر گلنار قلعه خانی

اسفند ماه ۱۳۹۰

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

به نام خدا

اظهارنامه

اینجانب ابوالحسن نجف زاده () دانشجوی رشته ی فرهنگ و زبان های باستانی

گرایش علوم انسانی دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی

اظهارمی کنم که این پایان نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که

از منابع دیگران استفاده کرده ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را

نوشته ام. همچنین اظهارمی کنم که تحقیق و موضوع پایان نامه ام تکراری

نیست و تعهد می نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر

ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه حقوق این اثر مطابق با آبی ننامه

مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: ابوالحسن نجف زاده

تاریخ و امضا:

به نام خدا

سیستم مدیریتی و امور اداری هخامنشی
براساس الواح تخت جمشید و اسناد تاریخی

به کوشش
ابوالحسن نجف زاده

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه شیراز به عنوان بخشی
از فعالیت های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی:

فرهنگ و زبان های باستانی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی کمیته ی پایان نامه، با درجه ی :عالی

دکتر گلنار قلعه خانی، استاد بخش زبا نه‌های خارجی و زبانشناسی (رئیس کمیته).....

دکتر فرخ حاجیان، دانشیار بخش زبا نه‌های خارجی و زبانشناسی.....

دکتر حسین نجاری، استادیار بخش زبان های خارجی و زبانشناسی.....

اسفد ماه ۱۳۹۰

تقدیم به روان پدر بزرگوارم که درس
شکیبایی و ایستایی به من آموخت.

سپاسگزاری

اکنون که این رساله به پایان رسیده است بر خود می دانم که از استاد ارجمند دکتر قلعه خانی کمال تشکر و سپاس گزاری را بنمایم. همچنین مرهون اساتید بزرگوار دکتر فرخ حاجیانی و دکتر حسین نجاری به خاطر کمک های بی دریغ و راهنمایی های نیک شان می باشم.

چکیده

سیستم مدیریتی و امور اداری هخامنشی براساس الواح تخت جمشید و اسناد تاریخی

به کوشش:

ابوالحسن نجف زاده

تاریخ تعبیر فرضیه ها و تفسیرهای به جای مانده از اسنادی است که ممکن است در طول زمان دچار دگردیسی و دگرگونی گردد. از اینرو پی بردن به ذات حقایق تاریخی با مشکلات متعددی همراه می باشد که هر پژوهش گری با آن روبرو است. ایران هخامنشی نیز با توجه به گستردگی منابع و اسنادی که از آن باقی مانده از این قاعده بیرون نمی رود. الواح تخت جمشید و متون کلاسیک یونانی نماینگر این موضوع است که شالوده سیستم اداری و مدیریتی هخامنشی بروی تمدن اقوام بومی ایران و میان رودان شکل گرفته است و با نبوغ شاهان بزرگ پرورده شده و در درون خود این امپراطوری به مرز شکوفایی رسیده است. در دوره هخامنشی، شاهنشاه در رأس حکومت قرار داشت و همه امور درباری و اداری به شکل هرمی زیر نظر او فرمان می گرفتند. در دربار همه امور زیر نظر هزرپتیش یا رئیس تشریفات قرار داشت و وی هماهنگ کننده امور درباری با شاهنشاه بود. در خارج از دربار نیز ساتراپ ها زیر فرمان شاه بر نواحی مختلف امپراطوری حکومت می کردند و خراج ها، هدیه ها و انواع مالیات های اقوام تابعه را گردآوری می کردند و هر ساله به شکل منظم به سوی پایتخت های امپراطوری روانه می نمودند. امور مذهبی در اختیار مغان بود و ایشان فرزندان و کارشناسان مذهبی و اعیاد بودند. شاه بزرگ پیوند پایداری با کاهنان معابد محلی برقرار کرده بود و از این طریق هم ثروت معابد را در اختیار داشت و هم اینکه آزادی مذهب را با یک سیاست نو گرایانه به مرحله اجرا می گذاشت. زنان از آزادی نسبی برخوردار بودند و زنان اشراف زاده، دارای املاک بسیاری در نواحی مختلف امپراطوری بودند. اسناد باستان شناسی، زبان شناسی و تاریخی در یک نگاه کلی، حکایت از این دارند که ایران هخامنشی سهم بسزایی در پیشرفت تمدن بشری داشته است و بسیاری از شیوه های حکومت داری، بروی ساختارهای این حکومت جهانی ساخته شده است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: مقدمه
۳۰	۱-۱- اهمیت تحقیق.....
۳	۲-۱- هدف تحقیق.....
۴	۳-۱- روش تحقیق.....
	فصل دوم: مروری بر پژوهش های پیشین
۵	۱-۲- پیشینه تحقیق.....
	فصل سوم: پیشینه ای بر تاریخ هخامنشیان
۱۱	۱-۳- مقدمه ای بر امپراطوری هخامنشی.....
۲۱	۲-۳- اسناد مرکز.....
	فصل چهارم: خراجگذاری و مدیریت اداری
۲۸	۱-۴- مدیریت بر سیستم خراج گذاری.....
۲۸	۱-۱-۴- خراج های سالانه.....
۳۷	۲-۱-۴- خراج های جنسی.....
۳۸	۳-۱-۴- هدیه ها.....
۵۰	۴-۱-۴- هدایای شاه بزرگ و پارسیان.....
۵۱	۵-۱-۴- مالیات ها.....
۵۷	۶-۱-۴- خزانه داری.....
۶۰	۷-۱-۴- انبار شاهی.....
۶۱	۸-۱-۴- کوردبیتش ها.....
۶۲	۹-۱-۴- کورتش ها.....

- ۴-۱-۱۰- وضعیت دستمزدها..... ۶۵
- ۴-۲- مدیریت بر امور نظامی..... ۶۷
- ۴-۲-۱- خَسرِ پاوان ها..... ۶۷
- ۴-۲-۲- وظایف ساتراپها..... ۶۷
- ۴-۲-۳- پادگان های نظامی..... ۷۰
- ۴-۲-۴- گارد جاویدان..... ۷۱
- ۴-۲-۵- چشم و گوش شاه..... ۷۳
- ۴-۲-۶- قضات شاهی و قوانین..... ۷۵
- ۴-۲-۷- قانون خانواده و اجتماع..... ۷۵
- ۴-۲-۸- قانون شاه..... ۷۷
- ۴-۲-۹- قانون الهی..... ۷۸
- ۴-۳- مدیریت بر امور درباری..... ۸۰
- ۴-۳-۱- هَزَرِ پَیتیش..... ۸۰
- ۴-۳-۲- شاهزادگان و اشراف زادگان..... ۸۲
- ۴-۳-۳- مغان..... ۸۷
- ۴-۳-۴- دین هخامنشی..... ۹۱
- ۴-۳-۵- پزشکان..... ۹۷
- ۴-۳-۶- زنان هخامنشی..... ۱۰۰
- ۴-۳-۷- زنان درباری..... ۱۰۲
- ۴-۳-۸- زنان غیر درباری..... ۱۰۴
- ۴-۳-۹- پرده داران درباری..... ۱۰۷
- ۴-۳-۹- خواجه گان، هنرمندان و دیگر اشخاص درباری..... ۱۰۹

فصل پنجم: نتیجه گیری

۱۱۴	نتیجه گیری.....	۱-۵
۱۱۸	فهرست منابع و مآخذ فارسی.....	
۱۲۲	فهرست منابع و مآخذ لاتین.....	

فهرست اشکال و تصاویر

- ۱-۳- پیکره کوروش در کاخ ورودی پاسارگاد- برگرفته از بنیاد پژوهشی پارسه - پاسارگاد
- ۲-۳- نمای از یکی از کاخ های پاسارگاد که از سال ۵۴۶ ق.م ساخته شده اند-دشت مرغاب
- ۳-۳- نمای بازسازی شده از دروازه ایشتار در بابل به هنگام ورود کوروش بزرگ
- ۴-۳- نمای از آرامگاه کوروش در دشت مرغاب پاسارگاد
- ۵-۳- نمای از تخت گوهر یا تخت رستم حد واسط بین تخت جمشید و نقش رستم
- ۶-۳- نمای از شاهان شورشی در کوه بیستون- کرمانشاه
- ۷-۳- آرامگاه داریوش در نقش رستم- شش کیلومتری شمال تخت جمشید
- ۸-۳- نمای از کاخ های تخت جمشید در دشت مرو دشت- برگرفته از آرشیو کوروش محمدخانی
- ۹-۳- نمایی از آرامگاه شاهان هخامنشی در نقش رستم- شش کیلومتری شمال تخت جمشید
- ۱۰-۳- نمایی از اتاق های شمال شرقی تخت گاه که الواح تخت جمشید در آنها کشف گردید
- ۱۱-۳- کاوش های خزانه در سال ۱۳۱۴ ه توسط دانشگاه شیگاگو- برگرفته از کتاب اشمیت
- ۱۲-۳- تصویر یکی از الواح ایلامی که از خزانه تخت جمشید - برگرفته از کتاب اشمیت
- ۱۳-۳- تصویر یکی از گلدان های دوره هخامنشی- تخت جمشید
- ۱-۴- قسمتی از بازسازی خزانه تخت جمشید - برگرفته سایت پژوهشی پارسه- پاسارگاد
- ۲-۴- کتیبه دیواره جنوبی تخت جمشید که در آن فهرستی از اقوام خراج گذار نامگذاری شده
- ۳-۴- نمایی از اقوام هدیه آور در پلکان شرقی آپادانا- تخت جمشید
- ۴-۴- تصویر هدیه آوران آشوری در دیواره شرقی آپادانا که دو قوچ زیبا را هدیه می آورند
- ۵-۴- هدیه های اقوام سکاها در دیواره شرقی آپادانا- برگرفته از آرشیو کوروش محمد خانی
- ۶-۴- مَهر یکی از مقامات عالی رتبه درباری در دوره هخامنشی- موزه تخت جمشید
- ۷-۴- تصویر از یک دریک هخامنشی که در دست شاه بزرگ کمان و نیزه قرار گرفته است

- ۴-۸- تصویر یک شیء قلم زنی شده (سر عصا) مربوط به دوره هخامنشی - موزه لوور
- ۴-۹- نمایی از آرامگاه منسوب به تیسافرن یکی از ساتراپ های هخامنشی در گزانتوس - برگرفته از کتاب آرامگاه های لیکیاپی شاپور شهبازی
- ۴-۱۰- نمای از تل تخت پاسارگاد به عنوان دژ نظامی مشرف بر دشت مرغاب
- ۴-۱۱- پیکره گروهی از افسران گارد جاویدان در دیواره پلکان شرقی آپادانا
- ۴-۱۲- پیکره یکی از افسران گارد جاویدان بروی کاشی های لعاب دار شوش - موزه لوور
- ۴-۱۳- پیکره هزارپتیش یا رئیس هزار تن ایرانی در سنگ بار و عام خزانه تخت جمشید
- ۴-۱۴- پیکر دو تن از بزرگان پارسی در نقوش برجسته بیستون - کرمانشاه
- ۴-۱۵- پیکره یکی از بزرگان در نقش مهتران شاهی در دیواره شرقی آپادانا- تخت جمشید
- ۴-۱۶- تصویری از یک لوح دیگر تخت جمشید که اشاره به مراسم قربانی توسط مغان دارد.
- ۴-۱۷- تصویر از مغان بروی یک سنگ گور ساتراپ های هخامنشی - داسکلیون
- ۴-۱۸- نمایی از کتیبه اردشیر سوم در کاخ تچر که در آن ار خدای اهورامزدا و میترا و دیگر خدایان نام برده شده است
- ۴-۱۹- سکوی آتشدان که شاه به هنگام مراسم بروی آن می ایتاده است- محوطه مقدس پاسارگاد
- ۴-۲۰- نمون ای از آتشدان های دوره هخامنشی در آرامگاه اردشیر سوم- تخت جمشید
- ۴-۲۱- نمایی از یک آتشدان بروی مهرهای هخامنشی مکشوفه در تخت جمشید
- ۴-۲۲- نمای از معبد منسوب به فرته داران ار ۵۰۰ متری غرب تخت جمشید
- ۴-۲۳- تصویری از زنان هخامنشی بروی یک قالی بدست آمده در دره پازریک
- ۴-۲۴- تصویر یکی از پرده داران درباری در حالی که دست نماینده یکی از اقوم هدیه دهنده را در دست گرفته و به سمت بار و عام شاهی هدایت می کند
- ۴-۲۵- نمای از خدمتکاران در حال حمل سفره غذای شاه بزرگ- کاخ اردشیر اول در تخت جمشید

فصل اول

مقدمه

بی شک شالوده‌ی تشکیل هر امپراطوری بر واحد‌های تشکیلاتی مقتدری رقم می‌خورد که خود ریشه در نهاد‌های از پیش فراهم شده و در عین حال نهادینه شده استوار است. یکی از ارکان مهم هر امپراطوری توسعه‌ی قدرت نظامی-سیاسی نیرومندی است که با نبوغ مردان بزرگ و کارآمد به منصفه ظهور می‌رسد. امپراطوری هخامنشی نیز با تلاش‌های مردان بزرگی چون کوروش و داریوش پا به عرصه تاریخ گذاشت که از دید تمامی مورخان نخستین امپراطوری جهان قلمداد می‌گردد. شاهنشاهی که از رود سیحون و جی حون در آسیای مرکزی تا سواحل گرم دریای مدیترانه و حتی تا دانوب در اروپا را در شمال و از جلگه سند در جنوب آسیا تا آب‌های نیلگون نیل را در آفریقا در بر می‌گرفت و مهم‌تر آنکه دنیا برای نخستین بار با مردانی روبه‌رو می‌شد که با طبع بلند و با داعیه نظم‌نوین جهانی چهره شفاف‌ی از مردم داری و رعیت پروری را بر جای می‌گذارند (شاپور شهبازی، ۱۳۴۹: ۴۵-۱۲).

نطفه مدیریت هخامنشی بر پایه اقتصاد، سیاست و مذهب بسته شده بود. اقتصاد هخامنشی دارای یک اصل کلی بود و آن اینکه درآمدها بیشتر از هزینه‌ها باشد. شاهان بزرگ از طریق خراج‌ها، برداشت‌های جنسی، هدایا و مالیات‌ها اقوام تابعه و همچنین با ایجاد دفاتر دیوانی که تحت نظر ساتراپی اداره می‌شد و غالباً پادگان‌های نظامی از آن مراقبت می‌کرد، توانستند به یک واقعیت اقتصادی همراه با ساختارهای سیاسی دست بزنند که از این طریق موفق گردیدند به گس ترش قدرت همه‌جانبه خود در سرتاسر سرزمین‌های تحت فرمانشان اقدام نماید. این شیوه حکومت‌داری، آشکارا شاهان هخامنشی را به شکل هرمی در رأس همه امور قرار می‌داد که دیگر سازمان‌ها و کشورها در زیر مجموعه این هرم قرار می‌گرفتند. در زمینه مذهبی نیز مدیریت هخامنشی با به رسمیت شناختن تمامی ادیان و مذاهب عملاً سیطره سیاسی و اقتصادی خود را بر معابد و امور دینی گسترانیده بود. معابد که دارای ثروت‌های و زمین‌های هنگفتی بودند به شکل غیر مستقیم زیر نظر شاه و ساتراپ‌ها قرار گرفتند و نیروی انسانی فراوانی در اختیار سازمان‌داری گ داشتند. البته این نوع بهره‌برداری از

معابد در دنیای باستان امری رایج بود. امور درباری هخامنشی غالباً تحت تاثیر بلندپایگان پارسی قرار می گرفت و بیشتر کارمندان عالی رتبه دربار از نزدیکان شاه بزرگ بودند، چنانکه در امور نظامی نیز این اشراف زادگان پارسی بودند که مناصب بالای لشکری را از آن خود کرده بودند. اوضاع و احوال مردمان عادی چندان مشخص نیست (کخ، ۱۳۷۶:). فقط از طریق الواح تخت جمشید می دانیم که یا به عنوان کارگر در کارگاه های پرسپولیس و دیگر نواحی مشغول کار می شدند و یا اینکه تحت عنوان نیروی جنگی در لشکرکشی ها شرکت می کرده اند. سهم زنان در مدیریت هخامنشی به شکلی مستقل است چنانچه زنان درباری دارای املاک بسیار وسیعی در سرزمین پارس و خوزستان بودند و در خارج از دربار نیز به زنانی بر می خوریم که بر گروه های مختلف کارگری مدیریت می کردند.

۲-۱- اهمیت تحقیق

آشنایی با دستاوردهای یک امپراطوری ناشناخته و خاموش، از آن جهت خاموش و ناشناخته که دستاوردهای آن زیر گام های اسکندر و عصر هلنی و توسط نویسندگان آن دوره رنگ و بوی یونانی به خود گرفت و یا به عبارت دیگر نویسندگان یونانی به عمد خواستند دستاوردها و نبوغ شاهان هخامنشی را به ورطه فراموشی بسپارند و آنان را اقوام چادر نشین و راهزنانی معرفی کنند که به دنبال رمه های خویش ناگهان وارد عرصه تاریخ شدند و تمدن های بزرگ آن زمان را بلعیدند. از این جهت ضروری است که جدا از هر گونه تعصبی، پیشینه تمدنی اقوام پارسی، همزیستی آنان با اقوام خاور نزدیک و نتایج و تجربیاتی که با اقوام بومی فلات ایران و دشت بین النهرین بدست را آورند، مورد بررسی قرار داد. و از طرف دیگر القای این مفهوم که این شاهان هخامنشی بودند که نخستین بار توانستند با نبوغ و ابتکارات سیاسی - مذهبی و با ایجاد یک سیستم مدرن و پیشرفته اداری تمامی دنیای شناخته شده آن روزگار را زیر استیلای خویش درآورند تا جایی که به مدت دو قرن و نیم به عنوان تنها قدرت برتر دنیا شناخته می شدند و از آن به بعد نیز نحوه حکومت داری آنها مورد تقلید سایر اقوام و دولت ها قرار گرفت.

۳-۱- هدف تحقیق

بررسی سیستم مدیریتی و امور درباری هخامنشی و تصویری که شاهان بزرگ با این روش از خود به نمایش گذاشته اند. به عبارت دیگر شاهنشاهی هخامنشی با این نوع مدیریت، از یک سو باعث صلح و صفا در جامعه چند فرهنگی شده اند و از سوی دیگر ترکیبات قومی و کارداناان عالی رتبه

محلّی را تا حدود مشخصی بوم گرایانه نگه داشته اند. در این رابط سعی ما بر این است که با تفکیک این امور و تقسیم بندی موازین آن، دستاوردها و معیارهای شاهان بزرگ را در کفه ترازو بگذاریم و در عین حال تاثیرات بیرونی و تنوع فرهنگی هر یک از سرزمین ها را بر این سیستم م ورد بررسی قرار دهیم، بر فرض اینکه استفاده از کارمندان ایلامی در دیوان ادرای هخامنشی حتما به دلایل خاصی صورت گرفته است، حال آنکه روسای توزیع کننده جیره های غذایی و مسولان خزانه شاهی کم و بیش از نژاد پارسی هستند. هدف کلی دیگر تاثیرات مذهب و اقتصاد بروی سیستم مدیریتی هخامنشی و پیامدهایی است که این عوامل می توانند بر این سیستم داشته باشند.

۱-۴- روش تحقیق

روش تحقیق در غالب نظری و به شکل کتابخانه ای است پژوهشگر سعی کرده است که با استفاده از اسناد و مدارک همزمان با دوره هخامنشی و دوره بعد از آن نظیر اسناد باستان شناسی و اسناد مکشوفه در حوضه هخامنشی و فرا هخامنشی و هم چنین نوشته های مورخان سرشناس امروزی و با استفاده از روش فیش برداری مبادرت به این امر ورزد. همچنین در بعضی موارد نقل قول های شفاهی و یا اینکه حضور در یکی از محوطه های هخامنشی و پس از آن دوره مورد بررسی قرار گرفته است. در عین حال کوشش شده که هر یک از موضوعات و مفاهیم نخست در معرض تفسیر تاریخی قرار گیرد و پس از بحث و بررسی نتیجه گیری لازم در هر بخش به عمل آید. بدین طریق مخاطب با نگرش خویش به درستی یا نادرستی هر یک از موضوعات می پردازد و نتیجه مطلوب خویش را در می یابد.

فصل دوم

مروری بر پژوهش های پیشین

۲-۱- پیشینه تحقیق

بدون تردید بررسی امور مدیریتی و سیستم اداری شاهنشاهی بزرگی چون هخامنشیان که سرزمین ها و اقوام مختلفی را در بر می گیرد نیازمند پژوهش های گسترده و مرهون اکتشافات مداومی است که بتوان به دستاوردی هر چند جامع بر این امور و سازمان ها دست یافت. شاید نخستین پیشینه تالیفی قبل از هر مقاله ای یا کتابی نوشته های نویسندگان هم زمان هخامنشی می باشد که اغلب نویسندگان کلاسیک یونانی و رومی را در بر می گیرد. افزون بر این کتیبه های شاهان بزرگ که در سرتاسر پهنای امپراطوری گسترده شده، از منابع دست اول به شمار می روند.

آثاری همچون *تواریخ هردوت*، *کوروش نامه*، *گزنفون*، *پرسیکاهای کتزیاس*، *آنا بایس آریان*، *حیات مردان نامی پلوتارک*، *جغرافیای استرابو*، *مجموعه نوشته های دیودوروس* و بسیاری از نوشت های دیگر یونانیان و رومیان در سده های هیجدهم و نوزدهم به تدریج وارد زبان های اروپایی شد و زمینه آشنای اروپاییان را با این شاهنشاهی فراهم آورد. افزون بر این منابع یهودی عهد عتیق آپیش بینی دانیال نبی، استر و مردخای، کتاب یهودیت و... از طریق روایت های مذهبی دین یهودا یا مسحیت شالوده دیگری از پژوهش ها را پیش روی شرق شناسان قرار داد. از سوی دیگر با حضور جهانگردان که از کتیبه های [خط میخی] تخت جمشید رونویسی کردند و به دنبال آن سیل پژوهشگرانی که راهی ایران و بین النهرین گردیدند؛ نتایج بسیار ارزشمندی را به بار آوردند که باعث رمز گشایی و خوانده شدن این کتیبه ها و همچنین کتیبه بیستون و سایر نقاط زیر فرمان هخامنشیان گردید. پس از آن کاوش هیأت های مختلف اروپایی در شوش، تخت جمشید و سایر تپه های تاریخی نگاه تازه ای از تاریخ و باستان شناسی ایران را در پیش روی پژوهشگران قرار داد.

کتاب *ایران باستان* نوشته مرحوم پیرنیا نخستین اثر ارزنده ای است که هر پژوهشگر تاریخی در ایران، کم و بیش از آن بهره کافی را می برد. این اثر کامل با اینکه امروزه رنگ و بوی کهنه به خود گرفته است اما با این وجود بارها و بارها به شکل های مختلف تجدید چاپ شده و با گردآوری انبوه اطلاعات درباره ایران باستان که شامل تمامی کتب عهد قدیم هم چون نوشته های نویسندگان یونانی، بابلی، ارمنی و رومی است هم چنان راه گشای بسیار مناسبی برای پژوهشگران می باشد. نخستین

انتشار گل نوشته های تخت جمشید که در سال ۱۹۴۸م توسط جرج کامرون^۱ به بررسی *الواح خزان* تخت جمشید پرداخته است^۲ و برخی گل نوشته ها توسط مرحوم مصطفوی به فارسی ترجمه گردیده است^۳ کمک شایانی به بحث های مدیریتی هخامنشی می کند که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است. ریچارد هالوک^۴ با خواندن الواح استحكامات تخت جمشید به تألیف اثر جامع ی در سال ۱۹۶۹م پرداخت که امروزه این کتاب به *الواح باروی تخت جمشید* معروف شده است. این الواح که از سیستم اداری هخامنشی به شکلی ناخواسته پرده بر می دارد در اصل بایگانی ها و کاغذ بازی های اداری است که بسیاری از زوایای ناگفته و روزمره دوران هخامنشی و مردمان آن روزگار را در دید همگان می گذارد.

اما اثر کاملی که به طور روشن به بحث های اداری- سیاسی هخامنشی به شکل مدون پرداخته است؛ کتاب *ایران در دوران نخستین شاهان هخامنشی* اثر محمد داندامايف^۳ که توسط روحی ارباب در سال ۱۳۶۸ به فارسی نیز ترجمه گردیده^۴ می باشد. داندامايف در این اثر به اوضاع و احوال جامعه هخامنشی یا بهتر بگوییم به طبقات یا گروه های کارگری جامعه پرداخته است . وی امپراطوری هخامنشی را نظامی اشراف گرا، محدود به چند خاندان بزرگ خوانده که پس از چندی به سلطنت گرای کامل تغییر روش داده است. در این اثر سعی شده است که شورش هایی نظیر گئومات مغ در زمان داریوش بزرگ را قیام انقلابی وانمود کند که در این انقلاب، طبقات کارگری و پایین جامعه تلاش گسترده ای انجام داده اند تا به سطح مطلوب خواسته های خویش دست یابند . بخش دیگر این کتاب سعی بر آن دارد که با زیر ذره بین قرار دادن مذهب هخامنشی به این واقعیت دست یابد که هر یک از طبقات اجتماعی نظیر درباریان، کارگران غیر بومی، مردم عادی و روحانیون چه جایگاهی در نظام و سیستم مدیریتی هخامنشی داشته اند. استفاده از منابع بسیار غنی که نظرات متخصصان بزرگ را در بر می گیرد از جمله امتیازات علمی این اثر محسوب می شود. استفاده از مقاله گرانقدر ریچارد فرای^۴ تحت عنوان *سازمان های شاهنشاهی هخامنشی* که به شکل اختصاصی بعضی از نهاد های اداری و مدیریتی هخامنشی همچون امور درباری، لشکری، قضایی و سازمان استان ها را مورد نقد و بررسی فرا داده است از جمله منابع سودمند این پژوهش می باشد^۵ این مقاله به همراه چند مقاله دیگر در سال ۱۳۵۴ بوسیله شاپور شهبازی به فارسی ترجمه شده است^۶.

۱. G.Cameron

۲. R.Hallok

۳. M.Dandamaev

۴. R.Frye

اثر ارزشمند دیگر کتاب *ماد و هخامنشی* رمان گیرشمن^۱ فرانسوی [با ترجمه فارسی در سال ۱۳۷۰.ش] است که این باستان شناس کاووش های متعددی را در سرتاسر فلات ایران انجام داده است. این دانشمند شهیر با دید هنری که با شیوه باستان شناسی همراه است به بررسی نقوش و آثار بدست آمده از محوطه های هخامنشی پرداخته و دیدگاهی فرهنگی را در این باره عرضه می نماید. در این اثر نویسنده سعی دارد که به بررسی این موضوع بپردازد که هر یک از نقوش نشان دهنده چه شناختی از سیستم مدیریتی هخامنشی می باشد. بر فرض اینکه همه اقوام مختلف که سالانه در مراسمی خاص به سمت پایتخت های امپراطوری [همراه با هدایای گرانبها روانه اند] نشان دهنده چه تدابیر سیاسی می باشد؟ تألیف گرانقدر دیگر، کتاب *جهان‌اری داریوش بزرگ* نوشته علیرضا شاپور شهبازی است که به دستاوردهای این پادشاه بزرگ در امور اداری- اقتصادی [تنظیم و پرداخت خراجها] شبکه های گسترده راه ها و مبادلات تجاری، ضرب سکه و ساخت پایتخت های عظیم پرداخته است. در این کتاب که بیشتر به مستندات کتیبه های شاهی استناد شده بخشی از نظام مدیریتی هخامنشی که همان نظم نوین جهانی را در بر می گیرد با رویکردی نو مورد بررسی قرار گرفته است.

کتاب *ایران در زمان هخامنشیان* نوشته مرتضی احتشام در سال ۱۳۵۵ خورشیدی از دیگر منابع بسیار ارزنده ای است که بیشتر تکیه آن بروی سیستم اداری و مدیریتی هخامنشی گسترده شده است. وی با بررسی همه منابع موجود به چگونگی تشکیل سازمان ها و نهادها در اوایل دوره هخامنشی پرداخته و به تدریج نوآوری هایی که هر یک از شاهان در این تشکیلات به وجود آوردند را مورد بررسی قرار داده است. افزون بر این در این کتاب تا حدودی سعی شده است که نهاد های اداری و اقتصادی را از تشکیلات نظامی و سیاسی تفکیک نماید که راه گشای بسیار خوبی برای شناخت این سازمان ها می باشد.

اثر سودمند دیگر، کتاب *از زبان داریوش* نوشته هایده ماری کخ^۲ [با ترجمه فارسی در سال ۱۳۷۶.ش] است که ایشان از طریق گل نوشته ها و مهرهای بدست آمده از اکتشافات تخت جمشید و سایر محوطه های هخامنشی ارزش واقعی مدیریت و سازمان دهی آن امپراطوری را روشن می نماید. دیدگاه کلی این اثر القاء کننده ی این مفهوم است که تشکیلات سازماندهی شده به کمک خرد جمعی که همه اقوام تابع هخامنشی را نیز در بر می گیرد باعث تشکیل نظام سیاسی قدرتمندی شد که به یک باره باعث تغییر تحول گسترده در ساختارهای سیاسی و اجتماعی آن زمان گشته است.

۱. R. Ghirshman

۲. H. Kokh